

Зеленько Галина

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ФАКТОР У ПРОЦЕСАХ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Інтеграційні процеси, які відбуваються у світі, справляють безпосередній вплив на конфігурації громадської сфери країн-членів будь-якого інтеграційного утворення. І чим вищий рівень взаємоінтегрованості, тим більших видозмін зазнає власне соціокультурна сфера. Одним з найбільш успішних інтеграційних проєктів у світі небезпідставно вважається Європейський Союз. Його переваги в тому, що інтеграція, яка розпочалася на європейському континенті у другій половині ХХ ст. з економічної сфери з метою протидії експансії США на європейські ринки, нині перетворилася у політичний процес, об'єднання на основі загальнолюдських демократичних цінностей. Приєднання до ЄС автоматично передбачає певний рівень розвитку політичної, економічної і соціальної систем, а досягнення критеріїв членства ніби підтягує країну-кандидата до вищого стандарту, оскільки євроінтеграційний процес зачіпає саме соціокультурну і політичну сфери, досягти критеріїв членства неможливо суто технічно без якісної трансформації суспільства. Відтак приєднання країн ЦСЄ до ЄС дає підстави вважати про безпосередній вплив євроінтеграційного чинника й на процеси становлення громадянського суспільства у країнах регіону.

Нинішнє розширення ЄС безпрецедентне з точки зору набуття у ньому членства країнами ЦСЄ, які донедавна належали до антагоністичної суспільно-політичної системи. З цього приводу існують взаємовиключні точки зору на наслідки розширення. Єврооптимісти вважають, що вступ країн ЦСЄ має виключно позитивні наслідки як для старих, так і нових

членів, а для суспільств країн ЦСЄ це своєрідний “подарунок долі”. Тимчасом як європесимісти вважають, що рішення політичних еліт про приєднання до ЄС і необхідність виконання критеріїв членства у ЄС є тим “бермудським трикутником”, завдяки якому центрально-східноєвропейські суспільства були “загнані” у стан громадянських. Як саме позначився фактор євроінтеграції на процесах інституалізації громадянського суспільства у країнах ЦСЄ є предметом розгляду у даній статті.

Як відомо, внутрішньополітичні процеси в країнах ЦСЄ, які розпочалися з “оксамитовими революціями”, наступний розпад Організації Варшавського Договору, Ради Економічної Взаємодопомоги та СРСР створили передумови для переорієнтації зовнішньої політики цих країн зі Сходу на Захід. Ініціатива “скоординованого повернення до Європи”, вперше була висловлена В.Гавелом у січні 1990 р. і зводилася до необхідності “не втратити історичний шанс оновлення Середньої Європи, політичного феномену, який буде наближатися до Європи Західної”¹ призвела до створення у лютому 1991 р. в угорському місті Вишеграді субрегіонального об’єднання – Вишеградського трикутника за участю Польщі, Угорщини та Чехо-Словаччини. З 1993 р. після роз’єднання Чехо-Словаччини існує у форматі четвірки – Польща, Угорщина, Чехія та Словаччина. Спочатку Вишеградське об’єднання не мало чітких організаційних структур і виступало як орган, основною метою діяльності якого була: “координація дій в області зовнішньої політики і поглиблення відносин з європейськими інститутами та міжнародними організаціями; взаємодія у сфері безпеки; поглиблення економічних зв’язків, взаємовигідних торговельних відносин та подальша співпраця у сфері захисту прав людини і національних меншин, екології, енергетики, інфраструктури та інформації”². Тобто у випадку країн Вишеградської групи ми бачимо приклад групового руху у напрямі ЄС. Слід звернути увагу й на те, що перші кроки у напрямі ЄС були зроблені самими країнами Вишеградської групи. Щоправда подібні рішення євроскептики називають рішеннями еліт, а не усього суспільства. Дійсно, на початку

90-х рр. “проблеми росту”, з якими незмінно стикаються країни молодої демократії, затьмарили перспективи подальшої зовнішньої політики. Суспільства при цьому фактично усунулися від формування подібних рішень. Тому в даному випадку подібний крок урядів слід розцінювати як гру на випередження. Власне в цьому й проявилось стратегічне мислення В.Гавела, Л.Валенси та інших лідерів країн ЦСЄ. Водночас, як свідчать дані соціологічних опитувань, найвищий рівень єврооптимістів у країнах ЦСЄ спостерігався на початку—середині 90-х рр. і сягав 80-90% і підтверджує, що еліти таки виражали волю суспільств³.

При реалізації поставлених завдань Вишеградська група поступово еволюціонувала від суто формального об'єднання (протягом 90-х рр.. ХХ ст..) до досить стрункого регіонального утворення, в межах якого були сформовані дієві механізми і структури співробітництва, діяльність котрих набула постійного характеру (щорічні самміти прем'єр-міністрів, регулярні зустрічі і наради галузевих міністрів, міжпарламентська співпраця, робота спеціально створеного у 2000 р. “Вишеградського фонду” з річним бюджетом понад 2,4 млн. Євро⁴).

Своєю чергою ЄС робив зустрічні кроки щодо країн-кандидатів, розробивши стратегію інтеграції нових членів, спрямовану насамперед на створення правової інфраструктури інтеграційного процесу. При цьому виокремлюють ряд етапів, кожен з яких відображає певний етап еволюції відносин ЄС з країнами-кандидатами, а також розробку й реалізацію основних положень узгоджених інтеграційних стратегій урядів цих країн.

На першому етапі (1989–91 рр.) країнами ЦСЄ було декларовано намір розпочати масштабний геополітичний проект “повернення до Європи”, а ЄС — готовність пошуку форм інтеграції. Це період економічного проникнення на ринки ЄС і створення інститутів економічної співпраці. Широка економічна підтримка реформ у країнах ЦСЄ з боку ЄС здійснювалася в межах програми PHARE, яка мала на меті саме надання фінансової підтримки, здійснення економічних експертиз й залучення інвестицій для проведення економічних реформ, а пізніше

стала головним фінансовим інструментом реалізації стратегії розширення ЄС на Схід. Бюджет програми на початку 90-х рр. склав близько 1 млрд. єку на рік. Так вже у 1992 р. майже половина експорту країн ЦСЄ припадала на країни ЄС, у той час як частка експорту, яка припадала на країни колишньої РЕВ впала до однієї п'ятої. Крім того, динамічно зростав рівень західноєвропейських інвестицій у країни ЦСЄ⁵. Завдяки цьому в економічному секторі громадянського суспільства були сформовані умови для розвитку недержавних фінансово-економічних структур банків, підприємств з іноземним капіталом, приватних підприємств, фондів, бірж.

Другий етап (1992–93 рр.) характеризується початком політичного діалогу ЄС і країн-потенційних кандидатів. Основою для інтенсифікації політичної співпраці стали Європейські асоційовані угоди. В цей же період були визначені критеріїв членства в ЄС. Цьому не останньою чергою сприяв факт перебування при владі у країнах ЦСЄ сил ліберал-демократичного спрямування, традиційно налаштованих на Європу. Завдяки цьому політичні партії, які масово з'являлися у країнах ЦСЄ саме на початку 90-х рр., у своїх програмах змушені були орієнтуватися на майбутнє, залишаючи на другому плані положення і дискусії щодо колишнього суспільно-економічного ладу. Також в цей період спостерігається масове проникнення міжнародних громадських організацій в країни ЦСЄ через створення регіональних підрозділів, наприклад, “Amnesty International”, “Лікарі без кордонів”, екологічні рухи тощо.

Третій етап (1994–97 рр.) розпочався з подання заяв держав-кандидатів на вступ до ЄС. Тоді ж було проведено комплексну оцінку суспільно-політичних перетворень в країнах-претендентах і на основі контролю відповідності стану внутрішніх інституційних реформ критеріям членства було прийнято рішення щодо їх спроможності прийняти на себе зобов'язання членства. Відомо, що критерії членства у ЄС від країн ЦСЄ вимагають поряд з досягненням певних економічних стандартів відповідного рівня консолідації демократії (гарантії відкритості і

прозорості політичного процесу). Для країн-неофітів – вихідців з соціалістичного блоку були розроблені спеціальні політичні вимоги членства, відомі як Копенгагенські критерії. Їх вимоги зводилися до необхідності забезпечити стабільність функціонування політичних інститутів, незалежного судочинства, прозорих і демократичних виборів, незалежності ЗМІ, дотримання прав і свобод громадян, механізми захисту національних меншин. Поряд з визначенням критеріїв членства Європейська комісія (ЄК) створила критерії оцінки відповідності країн-неофітів, а також деталізувала етапи їх досягнення. Крім того, країни ЦСЄ підлягали періодичному моніторингу ЄК. Паралельно було прийнято Білу Книгу (1995 р.) – програму гармонізації законодавства у сфері внутрішнього ринку країн-кандидатів. Також з початком переговорів про вступ і прийняття програм Партнерства держави-кандидати розробили Національні програми підготовки до членства в ЄС з метою імплементації програм Партнерства при приєднанні⁶.

Паралельно розвивалася дво- і багатостороння співпраця у культурній сфері. Зокрема, при реалізації культурних програм перевага надавалась фінансуванню за програмою PHARE співробітництва недержавних організацій та індивідуальними учасниками, що спричинило своєрідне запозичення західно-європейських підходів при формуванні громадських організацій. За відсутності досвіду артикуляції власних інтересів представниками громадських організацій це позитивно позначилося на загальній інфраструктурі громадянського суспільства.

Особливе місце у політико-правовому забезпеченні діяльності громадських інституцій у цих країнах відіграла вимога Копенгагенського самміту про створення державою-кандидатом необхідних умов для інтеграції шляхом інституційних реформ з метою імплементації правових норм ЄС до національних законодавств та їх ефективної дії через застосування адміністративними та судовими органами. Таким чином, всупереч тому, що конституції країн ЦСЄ носять орієнтовний характер, закони, що стосуються діяльності громадських інститутів, які були прийняті до

створення нових конституцій, тією чи тією мірою були підпорядковані необхідності виконання критеріїв членства у ЄС.

Не менш важливе значення для інституалізації громадянського суспільства в країнах ЦСЄ мала політика у галузі державного управління, спрямована на створення органів державного управління, здатних ефективно виконувати свої функції вже у межах ЄС. Процес входження в “Європейський адміністративний простір” передбачав: розвиток законодавчої бази (прийняття законів про державну службу та інших актів, які закладають основу діяльності органів державного управління); адміністративну реструктуризацію, яка веде до формування і вирівнювання інституційних структур держав; розвиток людських ресурсів за рахунок проведення ефективної регіональної політики, спрямованої на економічне вирівнювання регіонів; створення ефективної системи підзвітності з акцентом на системі внутрішнього і зовнішнього фінансового контролю; крім того, країни-аплікати мали б провести регіоналізацію, оскільки інструментарій, організація і фінансування регіональної політики ЄС передбачають оновлення регіонального поділу і системи територіального поділу з тим, щоб здійснювати оптимально регіональну політику, без чого неможливий розвиток людських ресурсів⁷.

Наступним “кроком назустріч” з боку ЄС можна вважати Ессенський самміт Європейської Ради (грудень 1994 р.), на якому було прийнято “стратегію вступу”, і заплановано заснувати структуровані відносини з асоційованими членами з метою прискорення їх вступу до ЄС. Стратегія полягала у забезпеченні інституційних умов належного функціонування розширеного ЄС, а її основним елементом була визначена імплементація внутрішньосоюзних норм і регулюючих правил асоційованими державами-кандидатами⁸. Цю функцію мали виконувати вже існуючі згідно з Європейськими угодами політичні інститути – асоційовані ради, асоційовані комітети, спільні парламентські комітети.

Своєю чергою, імплементація союзних правових норм проводилася паралельно з адміністративною реформою, що

створювало аналогічний західноєвропейському механізм їх застосування. Децентралізація, як основна ідея реформи державного управління в країнах ЦСЄ включала передання влади з центрального на місцевий рівень, відмову держави від надання певних видів суспільних послуг і передання їх бізнесу або громадським інституціям. Тим самим було змінено систему поділу влади і розширено форми участі громадян у суспільному житті на місцевому рівні через використання прийомів безпосередньої демократії. У поєднанні з пропорційною або змішаною виборчою системою, контролем над представницькими і урядовими інститутами місцева влада поступово стала утверджуватися в якості ключового елемента політичної системи. Так, створення місцевих рад призвело до зміни у структурі й процедурах державного управління. Нові відносини започатковувалися й у відносинах між центральною і місцевою владою за допомогою розподілу між ними функцій, розробки механізмів контролю і аудиту, збільшення впливовості обраних рад і мерів у здійсненні місцевої політики.

Критеріями відповідності політичним умовам членства у ЄС визнано методикою ЄБРР. Згідно з методикою ЄБРР, стан демократії характеризувався такими індикаторами, як вільні вибори, підзвітність виконавчої влади законодавчій і електорату, обов'язок уряду і публічної влади діяти згідно з конституціями і законами, незалежність судової влади, рівність перед законом, захист національних меншин, справедлива кримінальна процедура, свобода слова, свобода асоціацій, мирних зборів, свобода релігії, пересування, право на приватну власність, право на участь у професійних спілках.

Тим самим Європейські угоди 90-х рр. виявилися основними правовими інструментами реалізації інтеграційних стратегій держав ЦСЄ. Прагнення виконання Копенгагенських критеріїв обумовила послідовність внутрішньої та зовнішньої політики – демократичність суспільних перетворень, зміцнення громадянського суспільства, глибокі ринкові трансформації та поглиблення політичного співробітництва з державами ЄС.

Після Люксембургського самміту ЄС у грудні 1997 р. політику розширення було названо офіційною політикою ЄС, яка спрямовувалася на проведення широкого переговорного процесу як на двосторонньому рівні між державами-кандидатами, так і на загальноєвропейському рівні, що означало початок наступного — *четвертого* — етапу розширення. У процесі проведених заходів відбувся багатосторонній обмін думками і обговорення проблем розширення та поглиблення євроінтеграції “державами-одномумцями”. Показово, що це була публічна дискусія з широким залученням громадських організацій.

Таким чином до 2000 р. підготовка політичних інституцій і держав-членів ЄС і держав-кандидатів здійснювалася у двох напрямках: реалізації підсиленої додатковими політичними та фінансовими інструментами передвступної стратегії та проведенні переговорів про вступ. При реалізації цієї стратегії у державах-кандидатах були реформовані, у першу чергу, політичні інститути, державне управління, врегульовано економічні відносини, внутрішній ринок, сільське господарство, транспорт, соціальна сфера, охорона навколишнього середовища, регіональна політика. Доступ до освітніх програм, програм професійної підготовки, наукових досліджень надавав можливість представникам країн ЦСЄ формувати професійні навички на зразок західноєвропейських, сприяв впровадженню союзних правил фінансування проектів в зазначених галузях тощо.

Необхідність імплементації єсівського законодавства спонукала держави-кандидати до створення ефективного політико-правового механізму імплементації. Започаткована у травні 1998 р. програма Твінінг мала на меті створення системи управління, підготовку і перекваліфікацію широкого кола державних службовців і працівників недержавного сектора економіки, впровадження сучасних методів державного управління. Результатом застосування цієї програми стало те, що у Польщі, Угорщині, Чехії та Словаччині стан з впровадження європейських стандартів був визнаний задовільним. Проте, за висновками багатьох дослідників, нова стратегія розширення ЄС

відтепер базувалася на визнанні геополітичної ролі в сучасній Європі усіх без винятку країн регіону, оскільки, якщо брати до уваги економічні показники, лише Польща, Угорщина і Чехія – мали розглядатися як такі, що суттєво наблизилися до стандартів Євросоюзу, припускаючи перспективу безумовного збереження ними темпів економічного зростання⁹.

Наступний – *п'ятий* – етап процесу розширення розпочався з прийняттям розробленої Єврокомісією комунікативної стратегії, реалізацію якої було заплановано на 2000–2006 рр. Метою цієї стратегії було забезпечення населення держав-членів ЄС інформацією про цілі, завдання та наслідки вступу до ЄС нових країн, а також сприяння усвідомленню політичними лідерами й громадянами держав ЦСЄ прямого зв'язку суспільних перетворень з перспективою вступу останніх до ЄС. Щодо останніх, то передбачалося наступне: покращити розуміння громадянами держав ЦСЄ принципів, цілей і перспектив ЄС, методів функціонування його інститутів; пояснити політичний зміст і економічні переваги членства в Союзі кожної з держав-кандидатів; довести як урядовцям держав-кандидатів, так і їх “пересічним громадянам”, що існує прямий зв'язок між динамічною підготовкою до вступу і прогресом на переговорах¹⁰.

Показово, що для культивування ідеї членства залучалися у тому числі й громадські організації, за сприяння яких передбачалося прискорити процес імплементації союзних правових норм до законодавства держав-кандидатів, завершити адміністративну реформу, виконати решту зобов'язань щодо підготовки до майбутнього членства в ЄС. Для цього у державах кандидатів створювалися спеціальні групи, до яких входили “лідери громадської думки”, зацікавлені представники бізнес-еліти і члени неурядових організацій. Саме за рахунок залучення громадських організацій, фондів, ЗМІ проводилася робота по культивуванню переваг членства у ЄС. За переконанням політичних діячів країн ЦСЄ, інститути громадянського суспільства відіграли провідну роль у завершенні референдумного процесу¹¹. Серед напрямків їх роботи: інформаційно-просвітницька

робота громадських організацій в умовах, коли рівень довіри суспільства до владних інститутів, особливо це стосується Польщі, суттєво знизився; агітаційна кампанія у мас-медіа, акції різноманітних бізнес-структур, чий бізнес орієнтований на структури ЄС; створення громадських пропагандистських пунктів і багато іншого. Тобто комунікативна стратегія розширення ЄС носила характер широкого публічного обговорення. У ході її реалізації було проведено численні дослідницькі роботи, громадські слухання, конференції, медіа-проекти та тренінги для журналістів, проекти для молоді, інших неурядових організацій, співпраця з органами державної влади, проекти у сфері транскордонного співробітництва.

Наслідком комунікативної стратегії стало скорочення числа громадян, які негативно ставилися до процесу розширення ЄС у країнах ЦСЄ і значне підвищення ролі власне громадських організацій. Також під впливом заходів, підпорядкованих меті інтеграції, відбулися докорінні зміни і у структурі масової свідомості в країнах ЦСЄ. Зокрема, виборчі процеси набули рис конкуренції програм політичних партій, а не цінностей. З початком демократичних трансформацій країни ЦСЄ відповідними правовими актами підтвердили курс на забезпечення прав людини кожному своєму громадянину, ратифікувавши “Європейську конвенцію з прав людини”, приєдналися до “Рамкової конвенції про захист національних меншин”, “Європейської хартії місцевого самоврядування”, “Міжнародного пакту про громадянські і політичні права”, “Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права”, “Міжнародної конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації”, “Конвенції про права дитини” тощо. Це засвідчило бажання імплементації європейських стандартів прав людини в національне законодавство країн ЦСЄ.

Як відомо, у рамках євроінтеграційного процесу було передбачено масштабну адаптацію законодавства країн ЦСЄ до європейських норм. Найважливішими рішеннями щодо поглиблення правових передумов діяльності інститутів громадянського

суспільства і, зокрема забезпечення прав людини, стало прийняття нових цивільних, та цивільно-процесуальних, кримінального та кримінально-процесуальних кодексів, як заходів, необхідних для перетворення влади в інструмент обслуговування інтересів громадянського суспільства. Проблема забезпечення прав людини в країнах ЦСЄ згодом стала предметом численних моніторинрів відповідних інституцій ЄС, що стимулювало консолідацію демократії.

Поряд з цим євроінтеграційний чинник позначився і на структурі партійних систем і якісному наповненні власне партійних програм. По-перше, кожна партія в своїх програмних положеннях відображала власне ставлення до членства в ЄС. По-друге, завдяки членству в ЄС відбувається процес інтернаціоналізації власне політичних партій. Зокрема, важливий вплив на сучасну структуру партійних систем країн ЦСЄ, зокрема, й Вишеградської групи має структурування Європейського парламенту (ЄП). Незважаючи на відсутність законодавчих повноважень, Європарламент за статусом та ступенем впливу напевне перебуває на третьому місці після Ради Європи та Єврокомісії. Очевидно й те, що його повноваження насамперед залежать від ефективності наднаціональних партійних фракцій з країн – членів ЄС, які складаються з міжнародних політичних груп. В їх числі Європейська народна партія та Євродемократи, Партія європейських соціалістів, Європейська партія лібералів, демократів та реформаторів, Зелені / Незалежний європейський Альянс, Об'єднані європейські ліві / Зелені нордичні ліві, Унія для народів Європи, Європа демократії та диверсифікації, Необ'єднані члени. Підтримуючи контакти з ЄП, і прагнучи мати відповідний вплив у ньому, національні політичні партії країн ЦСЄ постають перед проблемою вибору власного місця серед існуючих в ЄП груп¹². Оскільки у неорганізованих політичних структур шанси впливати на рішення ЄС надзвичайно малі. Тому нині ми спостерігаємо процес активного включення в політичні структури ЄП тих партій, які хочуть мати відповідний вплив у політичних процесах. По-третє, під впливом

членства в ЄС партії змушені чітко визначити власний ідейно-політичний образ, які при його невиразності автоматично стають непривабливими для міжнародних партійних структур, зорганізованих саме на ідейно-політичних началах. У випадку країн ЦСЄ це стосується передусім правих партій, які, як засвідчили останні вибори у Польщі, Угорщині, Словаччині користуються значною підтримкою у суспільствах. Також важко знайти своє місце на політичній сцені Європи і яскраво вираженим націоналістичним, клерикальним та популістським партіям, що суттєво знижує їх дієздатність. Відтак чинник ЄС виконує своєрідну згладжувальну роль, нівелюючи крайні розбіжності та конфлікти між національними політичними партіями. По-четверте, процес інтернаціоналізації партійних стосунків призводить до широкого запозичення досвіду партійної роботи від західних країн, де відповідні стандарти і якість роботи вже напрацьовані. Тобто співпраця на рівні партій, подібно до вже звичних міжнародних контактів, набуває інституалізованих форм.

Водночас європейська інтеграція для країн ЦСЄ не обмежувалася набуттям членства в ЄС. Поряд з есівським чинником становлення громадянського суспільства у країнах ЦСЄ неможливо лишати за лаштунками фактор НАТО. Слід наголосити, що роль НАТО не слід обмежувати експортом геополітичної стабільності, поліпшенням умов розвитку міжнародної співпраці. У процесі розширення НАТО, членами якого Польща, Чехія та Угорщина стали у 1999 р., Словаччина у 2001 р., подібно ЄС, також перетворилося у “лобіста демократичних реформ”, зазначає український дослідник О.Дергачов¹³. Вступ до НАТО неможливий без запровадження демократичних стандартів сприйняття проблем безпеки і реакції на них. Йдеться про запровадження цивільного контролю за збройними силами. Ця функція зазвичай покладається на громадські організації, що звісно також сприяло підвищенню їх статусу у політичних процесах.

Таким чином, за висновками експертів, процес євроінтеграції і приєднання до ЄС та НАТО нових членів обумовлений достатньою підтримкою динамічного процесу інтеграції з боку

громадянських суспільств в державах-кандидатах на вступ. Водночас слід наголосити на наявності ряду проблем, які дестабілізують політичні процеси в країнах ЦСЄ. Зокрема, на думку Їржі Пеге, головного політичного радника колишнього президента Чехії Вацлава Гавела, “поки членство в ЄС залишалось лише метою, воно мало дисциплінуючий вплив на політичні еліти регіону. Фактично обіцянка членства в ЄС тепер здається набагато ефективнішим засобом просування реформ, ніж саме членство: прагнення, на відміну від членства, надало ЄС набагато більше політичного впливу”¹⁴. Слід зазначити, що інтеграція до ЄС викликала перестороги щодо здатності країн-кандидатів безболісно адаптуватися у ЄС. З цього приводу, зокрема, Президент Чехії Вацлав Клаус попереджав, “Чеська Республіка може розчинитися в ЄС, як шматок цукру в чашці кави”¹⁵. Своєю чергою Вацлав Гавел, коментуючи зростання популярності націоналістичних і популістських політичних сил у країнах ЦСЄ після вступу до ЄС та напередодні парламентських виборів 2005–06 рр., вважав “відродження цих моделей лише “похміллям” після 15 років тривалих – і травматичних – реформ. Але, як і після справжнього похмілля, на нього не дуже приємно буде дивитися”¹⁶.

Слід наголосити, що перестороги щодо безболісної адаптації нових країн-членів ЄС не видаються безпідставними. Навряд чи хтось стане заперечувати, що після набуття країнами ЦСЄ членства у ЄС партії, які привели їх країни до ЄС зазнали серйозних втрат у ході парламентських виборів. Фактично процесівські політичні партії зазнали поразки на парламентських виборах весною 2006 р. в Угорщині та у червні 2006 рр. у Словаччині. Хоча й залишилися при владі, але їх перемога була менш переконливою, ніж на минулих виборах, соціал-демократи в Польщі та соціалісти в Чехії. Перші роки перебування у ЄС в країнах Вишеградської групи позначилися сплеском націоналізму, ксенофобії та популізму. Робляться спроби деякими політичними силами переглянути умови членства в ЄС (це стосується польської “Самооборони” та Ліги польських родин), ставляться питання про відродження смертної кари, перегляд

національної політики, рівня соціального забезпечення і т.ін. Тобто за цих умов зміцніле громадянське суспільство у випадку провалу процесів адаптації у ЄС здатне виконувати й деструктивну роль, спричиняючи глибокі політичні кризи. Подібну протидію ми спостерігали у 2006 р. в Угорщині та Польщі.

Підсумовуючи значення процесу євроінтеграції для становлення громадянського суспільства в країнах ЦСЄ слід зазначити, що вплив екзогенних факторів важливий, але не вирішальний. Інша справа, коли держава усіляко протидіє глобальним впливам або ж не реагує на них, тоді дійсно зовнішні фактори можуть стати визначальними при формуванні державної політики. Держава, номінально залишаючись незалежною, не є самостійною при формуванні власної політики. У цьому випадку громадські організації дійсно можуть стати каналами для зовнішньої інтервенції. Показником самостійності держави у цьому випадку стають існуючі у країні форми політичної та громадської участі, а також показники відповідності інтересів суспільства, артикульованих політичними партіями, громадськими організаціями, громадською думкою, державним рішенням.

Поряд з цим очевидно, що у випадку країн ЦСЄ євроінтеграційний чинник виявився своєрідним дисциплінуючим фактором насамперед для урядів цих країн. Саме завдяки цьому прямо чи опосередковано, але політика урядів країн регіону тривалий час підпорядковувалася реалізації євроінтеграційної стратегії та виконанню формальних критеріїв членства у ЄС, що стало своєрідним каталізатором для формування інфраструктури громадянського суспільства – демократичної політичної системи, ринкової економіки, відповідного законодавства, сприянні у розвитку посередницьких організацій тощо.

Слід звернути увагу й на те, що стратегія євроінтеграції була поступовим процесом культивування переваг членства, а не механічним нав'язуванням вимог ЄС. За рахунок комунікативної стратегії у середовищі центрально-східноєвропейських суспільств вдалося подолати скепсис і страх перед невідомістю. Водночас, хоча процес розширення ЄС ретельно готувався владними

органами обох сторін, досягти критеріїв відповідності країнами-неофітами неможливо без залучення суспільств. Завдяки широкому залученню громадських організацій до реалізації комунікативної стратегії на рівні суспільства якісно змінилося власне сприйняття політичних партій та громадських організацій.

¹ Цит. за: *Vukadinovic R.* Central European Security and Cooperation: Visions and Realities. Zagreb, 1996. – P. 3.

² *Golemski F.* The Vishegrad Group // The Polish Quarterly of International Affairs. 1994, Spring, № 2, P. 57.

³ Див.: Candidate countries Eurobarometer. 1993–2003 // <http://europa.eu.int/comm/>

⁴ Див.: *Golemski F.* The Vishegrad Group... P. 9.

⁵ Див.: Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века. В 3 т. Т. 3. – Ч. 1. – М., 2002. – С. 96.

⁶ Див. *Кравчук І.В., Парпан М.В.* Гармонізація національних правових систем з правом ЄС. – К.: Видавничий дім “Слово”, 2004. – С. 146–157.

⁷ Див.: *Цветков В., Кресіна І., Коваленко А.* Суспільна трансформація і державне управління в Україні: політико-правові детермінанти: Монографія. – К., 2003. – С. 56.

⁸ Див.: Essen European Council: Presidency Conclusion, 8–9 December 1994. – Press Release. – 9/12/1994. – Nr: 300/94.

⁹ Див.: там само. – С. 130.

¹⁰ Див.: Communication Strategy for Enlargement, 20 May 2000. – Brussels: The Commission of the European Communities, 2000. – P. 1.

¹¹ Див.: *Зюлковський М.* На референдумі перемогла демократія // Польський референдум і новий устрій Європейського дому: уроки для України. – К., 2004. – С. 5.

¹² Див.: *Ольшевски Э.* Опыт общественно-политических трансформаций на постсоциалистическом пространстве: “круглый стол” российских и польских ученых // Вестник МГУ. – 2005. – №2. – С. 39.

¹³ *Дергачов О.П.* Міжнародні чинники формування громадянського суспільства в Україні / Громадянське суспільство в сучасній Україні: спеціфіка становлення, тенденції розвитку. – С. 375.

¹⁴ *Пеге Ї.* Недовгий вік популістів: Центральна Європа на порозі виборів // День. – 2005. – 15 листопада.

¹⁵ Цит. за: *Пеге Ї.* – Вказ. праця.

¹⁶ Цит. за: *Пеге Ї.* – Вказ. праця.